
Бакуліна Н. В.
науковий співробітник лабораторії навчання російської мови
та мов інших етнічних меншин Інституту педагогіки АПН України,
директор табору “Джерела толерантності”

ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Бурхливий розвиток світової спільноти в епоху глобалізаційних тенденцій та викликів часу ставить перед суспільством та, зокрема, системою освіти, нові завдання й передбачає діяти за новими стратегіями. Однією з наскрізних стратегій розвитку полікультурного українського суспільства та, передусім, української системи освіти є багатомовність та інформаційно-комунікативна освіченість, реалізація якої відбувається на основі компетентнісного підходу до формування змісту середньої освіти. На теренах України проживають різні національні спільноти, які спілкуються як українською, державною мовою, так і мовою своєї національності. Тому можна з упевненістю говорити про наявність в українському суспільстві мовного розмаїття. Але чи можна назвати це розмаїття багатомовністю (або полілінгвізмом)? Адже полілінгвізм означає “здатність індивіда чи мовної спільноти почергово використовувати кілька мов для забезпечення комунікативних потреб” [1, 138], а багатомовна комунікація передбачає “спілкування між представниками різних національних лінгвокультурних спільнот з використанням кількох (іноді значної кількості) мов” [1, 82]. І хоча переважна частина населення України вивчає декілька мов (державну, рідну, іноземну), це не вирішує всіх проблем міжкультурної комунікації.

У сучасній лінгвістиці термін “міжкультурна комунікація” трактують як у вузькому, так і в широкому сенсі. У вузькому значенні міжкультурна комунікація виступає як “процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні. Міжкультурна компетенція характеризується тим, що її учасники у випадках прямого контакту використовують мовний код і стратегії спілкування, які відрізняються від тих, котрими вони користуються у спілкуванні всередині однієї культури. Одним із найважливіших чинників міжкультурної комунікації є усвідомлення взаємної “культурної чужинності” її учасників” [1, 82-83]. Також цей термін визначається як “особливий тип культури, який характеризується взаємодією національних (етнічних) культур, етнокультурною компетенцією особистостей, толерантністю, прагненням до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування” [там само]. У широкому значенні поняття “міжкультурна комунікація” розглядається американськими лінгвокультурологами Р. Сколлоном і С. Сколлоном як “увесь спектр можливих типів спілкування, який відбувався понад межами можливих соціальних

груп (дискурсивних систем), починаючи від груп, представники яких є носіями різних культур, до комунікації між чоловіками і жінками або колегами різного віку тощо” [там само].

Для здійснення успішної міжкультурної комунікації вчена О. А. Леонтович виділяє наступні умови [3, 341]:

- наявність комунікативної інтенції – бажання передати повідомлення;
- відкритість до пізнання чужої культури та сприйняття психологічних, соціальних та інших міжкультурних розбіжностей;
- настроєність на кооперацію з представниками іншої культури;
- уміння розмежовувати колективне та індивідуальне у комунікативній поведінці представників інших культур;
- здатність долати стереотипи;
- використання загальних кодів (вербальних та невербальних);
- творче та свідоме відношення до процесу комунікації з певною модифікацією спілкування, якою користуються в рідній культурі;
- володіння набором комунікативних засобів та їх правильний вибір в залежності від ситуації спілкування (тон, стиль, стратегія, мовленнєві жанри, тематика тощо);
- дотримання логіки дискурсу;
- прагнення збалансованості та симетричності спілкування;
- дотримання етикетних норм.

Також вчена пропонує ряд прийомів для оптимізації процесу міжкультурної комунікації, а саме: високий ступінь експліцитності, надмірність, багатоканальність та зворотній зв'язок.

Високий ступінь експліцитності, тобто вираження інформації у відкритій, явній формі, важливий особливо на початковому рівні міжкультурної компетенції. Надмірність виражається у поясненні незнайомих лексичних одиниць, використанні повних конструкцій, а також в активному застосуванні невербальних засобів. Багатоканальність, а саме використання різних каналів – голосу, міміки, жестів, запахів, смакових відчуттів та інші невербальні засоби, які виконують компенсаторну функцію, є також невід'ємною умовою ефективності як міжкультурної комунікації, так й іншомовного спілкування в цілому. За О. А. Леонтович “вдале використання механізму зворотного зв'язку в ситуаціях міжкультурного спілкування робить його одним з основних факторів успішного обміну інформацією, тому що саме на основі зворотного зв'язку адресант може робити висновки про правильність інтерпретації інформації з боку співрозмовника та корегувати результати спілкування. Оптимізація зворотного зв'язку передбачає розвиток сенсорної гостроти та гнучкості комуні канта, обов'язкову верифікацію отриманої інформації на основі перепитування, уважне відношення до вербальних та невербальних реакцій співрозмовника” [3, 342].

Процес міжкультурної комунікації неможливий без наявності сформованих міжкультурних умінь та навичок. За визначенням Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти міжкультурні уміння та навички включають: “здатність привести до спільного знаменника рідну й іноземну культури (“рідну та іншу культуру”, авт.); культурну чутливість і здатність визначити й використати різні стратегії для контакту з

представниками інших культур; здатність виконувати роль культурного посередника між рідною культурою та іноземною (“рідною культурою та іншою”, авт.), успішно долати міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації; здатність долати стереотипи у стосунках” [2, 104].

Для формування міжкультурних вмінь та навичок й оптимізації процесу міжкультурної комунікації ми розробили деякі завдання для дітей підліткового віку та провели апробацію у київському клубі толерантності “КИТ” в день святкування рідної мови.

ЗАНЯТТЯ ДО ДНЯ РІДНОЇ МОВИ.

Вступна частина.

Учасники заходу сідають у коло. Ведучий просить їх привітатися кожен своєю рідною мовою, а потім розповідає про деякі національні особливості привітання, згоди та незгоди:

1. Розповідь ведучого/ вчителя:

Росіяни при зустрічі запитують: “Як здоров’я?”. Давні греки вітали один одного словом “Радій!”, а сучасні мешканці Греції промовляють: “Будь здоровий!”. Давні єгиптяни не цікавилися станом здоров’я; вони при зустрічі запитували: “Як ви потісте?”. В Монголії донині запитують: “Як кочуєте?”, “Як зимуєте?”, “Як ваша худоба?”. Араби, вітаючись говорять: “Мир з тобою!”, а індійці – “Все добре!”. В абхазів, осетинів та інших народів Кавказу існує більше тридцяти привітань в залежності від ситуації (привітання гостя, старшого за віком, ровесника, жінки або чоловіка). Євреї, вітаючись, кажуть “Мир вам”. Китайці при зустрічі запитують “Чи ти їв?”, а після прийняття їжі запитують: “Чи не втомився” (“Леї-бу-леї?” – “Втомились-не-втомилась?”). Афганці трічі запитують про здоров’я: “Hub-astied?” (“Як-добре?”), “Chetur-astied?” (“Як здоров’я?”), “Sihati shumo hub?” (“Як самопочуття?”). Перс бажав: “Будь веселий!”. Зулус повідомляє: “Я тебе бачу”. У перській мові слово “балі” позначає і “да” і “ні”, тобто, “можливо, але коли – не відомо”. Болгари коли кажуть «ні», роблять такий кивок головою, як росіяни при вимові слова “да” і навпаки.

Висновок: Такі етнолінгвістичні особливості потрібно знати і вживати у міжкультурній комунікації для того, щоб запобігти непорозумінню у спілкуванні з носіями іншої культури.

2. Невербальні види привітань у різних народів.

Також існують й невербальні види привітань у різних народів.

Далі ведучий розповідає учасникам про різні невербальні (несловесні) види привітань у різних народів і пропонує учасникам привітатися деякими з них.

Для цього кожний учасник отримує картку з описом невербальних привітань.

Завдання для учасників: привітатися обраним способом із максимальною кількістю присутніх.

Дидактичний матеріал:

Обійняти та трічі поцілувати в обидві щоки (Росія)
Легкий уклін зі схрещеними на грудях руками (Китай)
Рукоштовпання та поцілунок в обидві щоки (Франція)

Легкий уклін, долонями прикриваючи лоб (Індія)
Легкий уклін, руки та долоні простягнуті по бокам (Японія)
Поцілунок у щоки, долоні лежать на передпліччях партнера (Іспанія)
Просте рукостискання та погляд в очі (Германія)
М'яке рукостискання обома руками, дотик лише кінчиками пальців (Малайзія)
Потертися носами один одного (ескімоська традиція)
Пожати руки та обійнятися (вірменська традиція)
Посміхнутися очима (скромне привітання в різних релігіях та у різних народів)
Троєкратний дотик щоками (кримськотатарська традиція)

3. П'ять добрих слів.

Вказівки для вчителя.

Ця вправа здійснюється за допомогою методу “Навчаючи – учусь” (“Кожен учить кожного”, “Броунівський Рух”), який дає можливість всім присутнім взяти участь у передачі власних знань іншим та водночас набути нові знання від інших.

Кожний учасник готує п'ять добрих слів своєю рідною мовою та має поділитися ними з максимальною кількістю присутніх впродовж відведеного часу. Одночасно учасник може говорити тільки з однією особою. Бажано, щоб кожний записував отриману інформацію. Після закінчення вправи учасники відтворюють почуте. Результати можна записати на дошці або фліп-чарті і, таким чином, створити “словник добрих слів різних національностей”.

Основна частина.

Завдання 1. “Правду в приказках шукай” (Українське прислів'я.)

Вказівки для вчителя.

Кожний учасник отримує одне народне прислів'я. Він має його прочитати та знайти серед інших учасників того, в кого є аналогічне за змістом прислів'я іншого народу.

Завдання для учнів.

Почитайте прислів'я. Знайдіть прислів'я, які у різних мовах мають аналогічне значення та об'єднайтеся у групи.

Дидактичний матеріал [4]:

- Краще погоріти, ніж на чужині жити. (*Арабське прислів'я*)
- Тисяча мурашок і лева переможе. (*Афганське прислів'я*)
- Горобця боятися – проса не сіяти. (*Вірменське прислів'я*)
- Птах спирається на крила, людина – на рідню. (*Вірменське прислів'я*)
- Розум не росте з бородою. (*Вірменське прислів'я*)
- День на чужині – рік. (*Вірменське прислів'я*)
- Між словом і ділом – гори та ущелини. (*Вірменське прислів'я*)
- П'ятеро греків – п'ятдесят порад. (*Грецьке прислів'я*)
- Удвох можна йти й на Геракла.* (*Геракл – герой давньогрецької міфології, що відзначався великою фізичною силою). (*Грецьке прислів'я*)
- Якщо я грек, то прагну волі. (*Грецьке прислів'я*)

- Горе пташці, що не має гнізда, горе людині, що не має домівки. (*Єврейське прислів'я*)
- Дурна голова не сивіє. (*Єврейське прислів'я*)
- Два єврея – три синагоги. (*Єврейське прислів'я*)
- Вовка боятися – в ліс не ходити. (*Російське прислів'я*)
- Нікчемна та пташка, яка власне кубельце нівечить. (*Угорське прислів'я*)
- Три жінки разом – цілий ярмарок. (*Угорське прислів'я*)
- Ваша хата, ваша й правда. (*Угорське прислів'я*)
- Говорити і робити – різні речі. (*Угорське прислів'я*)
- Разом і батька бити легше. (*Українське прислів'я*)
- Хоч і голі, аби на волі. (*Українське прислів'я*)
- Краще їсти хліб з водою, ніж жити чужиною. (*Українське прислів'я*)
- Чия хата, того й правда. (*Українське прислів'я*)

Завдання 2. “Заговори, щоб я тебе побачив” (Сократ, давньогрецький філософ, 469–399 до н.е.)

Вказівки для вчителя.

Учасники об'єднуються у міжнаціональні пари. Вони мають за 10 хвилин скласти елементарний діалог мовою співрозмовника іншої національності (друга) та озвучити його для всієї аудиторії.

Завдання для учнів.

Об'єднайтеся у міжнаціональні пари та складіть діалог мовою свого співрозмовника. Представте діалог та його переклад всім присутнім.

Завдання 3. “Слово належить наполовину тому, хто говорить, і наполовину тому, хто слухає” (Мішель де Монтень, французький філософ епохи Відродження, 1533–1592)

Вказівки для вчителя.

Учасники сідають у коло і виконують завдання.

Завдання для учнів.

Прочитайте вірш або заспівайте улюблену пісню рідною мовою. За потребою зробіть стислий переклад.

Завдання 4. “Мова – це одяг, у який вбирається думка”. (*Єврейське прислів'я*)

Вказівки для вчителя.

Учасники об'єднуються в три групи по 3-5 чоловік. Кожна група отримує певну цитату та має обговорити проблему мови у житті нації.

Завдання для учнів.

Прочитайте та обміркуйте у групі запропоновані висловлювання. Обговоріть у групі роль мови у житті нації. Які, на вашу думку, існують мовні проблеми в сучасній Україні та світі?

Дидактичний матеріал.

- “Саме велике та саме дороге надбання кожного народу – це його мова, цей живий тайник людського духу, його багата скарбниця” (Панас Мирний, український письменник, 1849–1920, справжнє ім'я та прізвище Афанасій Якович Рудченко)

-
- “Допоки жива мова народна в устах народу, доти жив народ” (Костянтин Дмитрович Ушинський, 1824–1870/71, російський педагог-демократ, основоположник наукової педагогіки в Росії)
 - “Мова народу є його дух, і дух народу є його мова – важко уявити собі що-небудь більш тотожне” (Вільгельм Гумбольдт, 1767–1835, німецький мовознавець, філософ).

Заклучна частина.

Підсумки заняття. Ведучий ставить учасникам запитання щодо проведеного заняття, наприклад, “що нового дізналися?”, “що зацікавило?”, “які заходи можна запропонувати для подальшого розвитку міжкультурної комунікації?” тощо. Учасники методом “Мікрофон” висловлюють свої думки та пропозиції.

Таким чином, можна зазначити, що проведена робота з формування вмінь та навичок міжкультурної комунікації у полікультурній підлітковій аудиторії сприяла підвищенню мотивації та викликала зацікавленість учасників, розвиткові лінгвокультурної компетенції, показала можливості використання різних способів міжкультурних стосунків, розвивала культурну чуттєвість та мовленнєві навички які допомагають долати міжкультурні непорозуміння і виховують в учнів толерантне ставлення один до одного. Впродовж заняття було враховано всі проаналізовані вище умови (за О. А. Леонтович), завдяки чому міжкультурна комунікація в групі відбулася успішно. Вважаємо, що завдання для розвитку міжкультурної комунікації необхідно розробляти й включати у навчальний процес – як безперервної освіти (на уроках в школі), так і у позакласних заходах (таборах, клубах та ін. тощо)

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бацевич Ф. С.* Словник термінів міжкультурної комунікації. – К.: Довіра, 2007.
2. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання.* – К.: Ленвіт, 2003.
3. *Леонтович О. А.* Введение в межкультурную коммуникацию: Учебное пособие. – М.: Гнозис, 2007.
4. *Що не край, то звичай: Прислів'я та приказки народів світу. Добірка для школярів // Уклад. Л. Вознюк.* – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008.